

YER–SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI ANIQLASH

Xodjiyeva Niyozgul

Annotatsiya

Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligida yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligini aniqlashning ilmiy-uslubiy asoslari yoritilgan. Yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining barqarorligini ta‘minlash, hosildorlikni oshirish, suv sarfini kamaytirish hamda yerlarning ekologik holatini saqlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda yer unumdorligi, suv unumdorligi, suv sarfi, mahsulot hosildorligi va iqtisodiy samaradorlik kabi ko‘rsatkichlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, geografik axborot tizimlari (GIS), masofadan zondlash va raqamli kadastr monitoringi texnologiyalaridan foydalanish orqali yer–suv resurslarining holatini baholash va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Agarda biz yer unumdorligini, suv unumdorligi va ularning sarfini, bular natijasida olinadigan mahsulotlar hosildorligini oshira olsak albatta iqtisodiy samaradorlikka erisha olgan bo‘lamiz.

Kalit so‘zlar: yer resurslari, suv resurslari, yer monitoringi, kadastr, yer unumdorligi, suv unumdorligi, suv sarfi, GIS, masofadan zondlash, qishloq xo‘jaligi.

Kirish

Yer va suv resurslari qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining asosiy tabiiy omillari hisoblanadi. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirishda yer maydonlaridan oqilona foydalanish va suv resurslarini tejash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, tabiiy resurslarning uzoq muddatli barqarorligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Aholi sonining ortishi, qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talabning ko'payishi, suv resurslariga bosimning kuchayishi va iqlim o'zgarishi sharoitida mavjud yer va suv resurslaridan samarali foydalanish masalasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yer resurslaridan foydalanish samaradorligini faqat hosildorlik bilan baholash yetarli emas. Bunda yer maydonidan foydalanish darajasi, tuproq unumdorligi, degradatsiya jarayonlari, sug'orish holati va ishlab chiqarilgan mahsulot qiymati ham hisobga olinishi lozim.

Yer resurslaridan samarali foydalanish deganda:

Yerlarning unumdorligini saqlash va oshirish, tuproq eroziyasining oldini olish, sho'rlanishga qarshi kurashish, degradatsiyaga uchragan yerlarni tiklash, ekinlarni hududning tabiiy-iqlim sharoitiga mos joylashtirish, almashlab ekishni tashkil etish, yer monitoringini muntazam olib borish, GIS va masofadan zondlash texnologiyalaridan foydalanish kabilar tushuniladi.

FAO integratsiyalashgan yer foydalanishni rejalashtirishda biologik, ijtimoiy va iqtisodiy omillarni birgalikda baholash zarurligini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari suv resurslaridan samarali foydalanish usullari ham mavjud. Agarda biz bu usullarga amal qiladigan bo'lsak albatta yuqori samaradorlikka erishamiz.

Suvdan samarali foydalanishning asosiy yo'nalishlari esa quyidagilardan iborat. Bular Tomchilatib sug'orish, yomg'irlatib sug'orish, suvni hisobga olish va nazorat qilish, kanallardagi suv yo'qotishlarini kamaytirish, sug'orish me'yorlarini ilmiy asoslash, tuproq namligini monitoring qilish suv tanqisligiga mos ekinlarni tanlash, raqamli va avtomatlashtirilgan sug'orish tizimlaridan foydalanish.

O'zbekistonda suv tejovchi texnologiyalarni kengaytirish, sug'orish samaradorligini oshirish va suv resurslarini hisobga olish tizimlarini takomillashtirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rsatilgan.

Yer va suvni birgalikda boshqarish esa eng asosiy usullardan biri hisoblanadi.

Masalan:

Yer kadastrı → GIS → sun'iy yo'ldosh tasvirlari → tuproq holati → suv ta'minoti → hosildorlik → monitoring → boshqaruv qarori

Bunday yondashuv orqali qaysi hududda:

yer sho'rlangan;

suv yetishmayapti;

sug'orish samarasiz;

yer degradatsiyaga uchramoqda;

hosildorlik pasaymoqda

kabi holatlarni aniqlash mumkin.

Xuddi shuningdek, suv resurslaridan foydalanish samaradorligini aniqlashda sarflangan suv miqdoriga nisbatan olingan mahsulot hajmi, sug'orish tizimidagi yo'qotishlar va suv tejovchi texnologiyalardan foydalanish darajasi muhim ko'rsatkichlar hisoblanadi. Qishloq xo'jaligida yer–suv resurslaridan foydalanish samaradorligini aniqlashning asosiy ko'rsatkichlarini ishlab chiqish va ularni kadastr monitoringi bilan bog'liq holda baholashdan iborat.

Maskur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilanadi:

yer resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash;

suv resurslaridan foydalanish samaradorligini aniqlash;

yer va suv resurslarining o'zaro bog'liqligini tahlil qilish;

yer unumdorligi va suv unumdorligini aniqlash;

yerlarning ekologik holatini monitoring qilish;

GIS va masofadan zondlash texnologiyalarining imkoniyatlarini baholash;

yer–suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish kabilardan iborat. Har bir usullarni o'z o'rnida olib boradigan bo'lsak albatta yuqori samaradorlikka erisha olamiz.

Yer–suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo‘llari esa turli xil bo‘ladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, yer–suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq:

Suv tejovchi sug‘orish texnologiyalarini keng joriy etish.

Sug‘orish tarmoqlaridagi suv yo‘qotishlarini kamaytirish.

Yerlarning meliorativ holatini muntazam monitoring qilish.

Tuproq unumdorligini saqlash va tiklash.

Sho‘rlanish va eroziya jarayonlarining oldini olish.

GIS va masofadan zondlash texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish.

Kadastr ma‘lumotlarini muntazam yangilab borish.

Yer va suv resurslari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni raqamli monitoring tizimida birlashtirish.

Suv sarfi va hosildorlik o‘rtasidagi nisbatni muntazam tahlil qilish.

Yer–suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy va ekologik jihatdan kompleks baholash. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yer–suv resurslaridan foydalanish samaradorligini faqatgina qishloq xo‘jaligi mahsulotlari hajmi orqali baholash yetarli emas. Samaradorlikni aniqlashda mahsulotni yetishtirish uchun qancha yer va suv sarflangani ham muhim ahamiyatga ega.

Masalan, bir xil yer maydonida bir xil miqdorda mahsulot yetishtirilgan ikki xo‘jalikning suv sarfi turlicha bo‘lishi mumkin. Suvni kamroq sarflagan xo‘jalikda suv unumdorligi yuqori bo‘ladi. Bu esa resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari, yuqori hosildorlikka erishish uchun yerlarning ekologik holatini yomonlashtirish uzoq muddatli istiqbolda samaradorlikning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli yer–suv resurslarini baholashda iqtisodiy natijalar bilan bir qatorda ekologik barqarorlik ham hisobga olinishi zarur.

Xulosa qilib aytganda yer–suv resurslaridan foydalanish samaradorligini aniqlash qishloq xo‘jaligida resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish

samaradorligini oshirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashning muhim shartlaridan biridir.

Tadqiqot natijasida yer unumdorligi, suv unumdorligi, suv sarfi, hosildorlik, iqtisodiy daromad va yerlarning ekologik holati kabi ko'rsatkichlarni kompleks qo'llash orqali yer–suv resurslaridan foydalanish samaradorligini yanada to'liq baholash mumkinligi aniqlandi.

Kadastr monitoringi, GIS va masofadan zondlash texnologiyalaridan foydalanish yer resurslarining holatini muntazam kuzatish, ulardan foydalanishdagi o'zgarishlarni aniqlash va mavjud muammolarni tezkor baholash imkonini beradi.

Shu sababli kelgusida yer–suv resurslaridan foydalanish samaradorligini raqamli kadastr monitoringi, GIS texnologiyalari va masofadan zondlash ma'lumotlari asosida kompleks baholash metodikasini takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi.
- 2.O'zbekiston Respublikasi Suv kodeksi.
- 3.O'zbekiston Respublikasining "Davlat kadastrlari to'g'risida"gi Qonuni.
- 4.O'zbekiston Respublikasining yer resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilishga oid normativ-huquqiy hujjatlari.
- 5.Alikulov G. Yer tuzish va yer kadastr. — Toshkent, 2006. — Oliy ta'lim uchun ma'ruza matni.
- 6.Navotova D.I. Qashqadaryo viloyati yer resurslaridan qishloq xo'jaligida foydalanishning iqtisodiy geografik xususiyatlari. — 2024. — Dissertatsiya avtoreferati.
- 7.Jumayev R.Ch. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida suv resurslaridan samarali foydalanish jarayonlarini ekonometrik modelashtirish (Surxondaryo viloyati misolida). — 2025. — Dissertatsiya avtoreferati.

8.Mirjamilova H.N. Qishloq xo‘jaligida suvdan foydalanish iqtisodiy samaradorligini oshirishning istiqbolli yo‘nalishlari (Qashqadaryo viloyati misolida). — 2025. — Dissertatsiya avtoreferati

9.Soatov O.I. Qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlarda yer tuzish ishlarini takomillashtirish. — 2026. — Dissertatsiya avtoreferati. Ayniqsa sizning yer tuzish va yerlardan samarali foydalanish yo‘nalishingizga juda yaqin.

10.Normativ-huquqiy manbalar

O‘zbekiston Respublikasining Yer kodeksi. — Toshkent. Yer resurslaridan foydalanish, sug‘oriladigan yerlar va yerlarni muhofaza qilish bo‘yicha asosiy huquqiy manba.

11.O‘zbekiston Respublikasining “Suv va suvdan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonuni. 1993-yil 6-may. — Qishloq xo‘jaligida suvdan foydalanish, suv iste’moli va sug‘oriladigan yerlar bilan bog‘liq masalalar uchun muhim manba.

12.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5742-son Farmoni, 17.06.2019. Qishloq xo‘jaligida yer va suv resurslaridan samarali foydalanish chora-tadbirlari to‘g‘risida. Bu manba aynan siz tanlagan mavzuga bevosita tegishli.

13.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-131-son qarori, 28.03.2025. Qishloq xo‘jaligida yerdan foydalanish samaradorligini oshirish va mahsulot yetishtirish hajmini ko‘paytirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi qarori.

14.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-47-son qarori, 05.02.2026. Suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida. Suv tejovchi texnologiyalar va suvdan foydalanish samaradorligi bo‘yicha juda yangi manba.

15.Internet sahifalar